

'Is het niet beklemmend om in een omgeving te werken waarin schuld zo nadrukkelijk aanwezig is?' Een gevangenispastor vertelt mij dat hem deze vraag met enige regelmaat gesteld wordt. Schuld boezemt angst in en daarom rust er een taboe op. Het idee van schuld als een persoonlijke verantwoordelijkheid voor een bepaald gedrag voelt bedreigend. Daarom is het haast onbespreekbaar. Ook in de kerk heb ik diezelfde ervaring. Misschien is dat begrijpelijk, omdat ze nog steeds herstellende is van een recent verleden waarin in kerkelijke kring primair de schuld van de persoon de aandacht kreeg, eerder dan zijn of haar lijden, laat staan zijn of haar emancipatie. Daarbij werd vaak al te zeer de nadruk gelegd op de menselijke onmacht.

Onmacht, schuld en schaamte

Die onmacht werd in de erfzonde geprojecteerd. In bepaalde kringen van vooral reformatorische christenen leidde een en ander tot een ronduit pessimistisch mensbeeld en tot een extreme nadruk op Gods soevereiniteit wat de genade betreft. De aanleiding voor deze ontwikkeling vormden de misstanden in de kerk van de middeleeuwen, die in haar ambitie bemiddelaarster van de genade te zijn toch eerder haar eigen aardse gewin op het oog had. Tot op vandaag blijven die gevoelens van onmacht ons parten spelen. De ervaring van onmacht versterkt zich nog naarmate het gevoel van schuld die zich nog dieper in mij nestelt. Onmachtgevoelens leiden vervolgens naar schaamte. De al dan niet ingebeelde afkeurende blikken van anderen waaraan ik mij blootgesteld voel, hebben een grote impact. Ik neem hun kijk op mijzelf over. Ik verwerp mezelf en voel me waardeloos. Ik schaam mij. Schaamte blijft vaak onuitgesproken. Ze verbergt zich achter andere gevoelens. Depressieve gevoelens bijvoorbeeld of agressieve. Omdat schaamte niet te voorschijn komt, houdt ze zowel mij als schuldige en degene die slachtoffer werden van mijn schuldig handelen, in een soort van wurggreep gevangen. Een cultuur van schaamte is het gevolg en verzoening is verder weg dan ooit.

Verzoening en vergeving

Verzoening is het enige antwoord op onze schuld. Alleen verzoening opent opnieuw perspectief. Het is bekend hoe bisschop Tutu reageerde op de kritiek dat de schuldigen aan wreedheden van het apartheidsregime die voor de zogenaamde 'Waarheidscommissie' openlijk hun schuld beleden, niet gestraft werden. 'Jullie hebben ze opgehangen', reageerde Tutu op zijn critici, 'en was er nadien rust?'. Nadien was er natuurlijk niets opgelost, moesten de vragenstellers toegeven. Het verleden blijft je achtervolgen. Daarom zijn straffen en proberen te vergeten allerm minst de oplossingen voor het leven met schuld, zowel persoonlijk als maatschappelijk.

Verzoening veronderstelt vergeving. Dat is wat anders dan te doen alsof het verleden er niet geweest is. Terechthstellingen van schuldigen, onder welke vorm dan ook, zijn altijd een poging om het verleden tussen haakjes te zetten of uit te wissen. Dat is echter onmogelijk. Het verleden willen vergeten getuigt bovendien van een gebrek aan respect voor het lijden van de slachtoffers. Zoals het monument voor de Joodse slachtoffers in Auschwitz het uitschreeuwt: 'Aarde, bedek hun bloed niet!' Vergeven is iets heel anders dan vergeten. Het verleden is wat het is en als ik schuldig ben aan een of ander lijden, moet ik die schuld dragen. Dan pas kunnen slachtoffers mij ook vergeven. In het bewustzijn dat ik schuldig ben en straf verdien, mag ik echter ervaren dat de ander zich niet op mij wreekt, maar mij een toekomst gunt waarin ik de kans krijg mij liefdevoller te gedragen. Het woord dat het evangelie gebruikt voor 'vergeven' heeft niet voor niets ook de betekenis van 'losmaken'. Door het bevrijden van de schuld van de doem van de wraak die er logisch zou op kunnen volgen, wordt een nieuwe toekomst mogelijk. Op de ruïnes van het verleden wordt

een nieuw bouwsel opgetrokken. Zoals het Joodse Volk dat na de ballingschap terugkeert en op de ruïnes van vroeger – getuigen van schuldig wangedrag! – ‘de verdelgde steden’ nieuw opbouwen. (Vergelijk Jesaja 61,4)

Zonde en vergeving

Maar de vraag is wat echte schuld is, of om de gelovige term te gebruiken: wat is zonde? Er zou namelijk nogal eens wat afstand kunnen zijn tussen bepaalde schuldgevoelens en echte zonde of tussen aangepaste schuld en zonde. Sinds het boek Job weten we dat we ons geen schuld moeten laten aanpraten, zeker niet als een soort van al te gemakkelijke verklaring voor lijden dat ons overkomt. Zaken moeten wel helder blijven! Zonde is je terugtrekken uit de communicatie met je schepper en dat is het tegendeel van wat Job doet. Het is afstand nemen van de zin van je leven die erin bestaat mens en medemens te zijn en schepsel Gods. Zonde is afbreuk doen aan de liefde die als enige betekenis geeft aan het menselijk bestaan. Het is de aansluiting missen bij Gods geheimnisvolle aanwezigheid onder mensen, die hen tot hun recht brengt en levensruimte schenkt. Gebrek aan respect, voor medemensen én voor hun Schepper, is het punt. Het revolutionaire van het christelijk geloof is dat zonde echter niet per se op een onherstelbare ramp moet uitdraaien. In het hart van Jezus' verkondiging staat dat God heel anders omgaat met onze schuld dan dat mensen spontaan geneigd zijn te doen met elkaars schuld. Ook al wordt geen enkele poging gedaan om de schuld te minimaliseren of te verbloemen, de boodschap is: God vergeeft, gratis en ongeacht al mijn inspanningen om toch deugdzaam te leven. In Matheüs 18 vinden we een grote parabel over vergeving, waarin de koning een niet in te beelden schuld zo groot, met één woord vergeeft. De koning is het beeld van God. De parabel krijgt echter een problematische wending als blijkt dat de dienaar zelf niet bereid is tot het kwijtschelden van een veel kleinere schuld. Vergeving is immers een wederkerig gebeuren. Alleen wie bereid is zelf te vergeven, kan ook vergeving ontvangen. Geen enkel leven is zo gaaf dat het gevrijwaard zou zijn van barsten van schuld. We hebben allen boter op ons hoofd voor al de kansen om goed te doen die we verkwanseld dan wel laten liggen hebben. Als we elkaar de maat blijven nemen, houdt niemand stand. We zijn aangewezen op elkaars vergevingsgezindheid. Het evangelie wil bovendien duidelijk maken dat wie niet bereid is anderen te vergeven, evenmin genade vindt in Gods ogen! Door de barsten van onze schuld dringt Gods licht in ons leven binnen in de gestalte van de vergeving die we ontvangen.

De Kerk: een hut van verzoening?

In een samenleving waar schuld taboe is, stelt de Kerk een revolutionaire daad als ze ons, schuldig als we zijn, asiel aanbiedt. Daarin is de Kerk teken van het asiel dat we bij God zelf vinden. Asiel betekent: vrije ruimte, vrij van oordeel en dreiging met straf. In die vrije ruimte wordt het mogelijk schuld uit te spreken en te belijden als de uitkomst van een verwerkingsproces dat eraan voorafgegaan is en waarin verantwoordelijkheid werd genomen. In die ruimte wordt ons vergeving toegesproken. Onze schuld wordt er niet weggetoverd, maar we worden ervan losgemaakt. God spreekt ons vrij. Ze zal ons niet langer bepalen in ons doen en laten. Ik denk dat er een grote toekomst is voor het sacrament van de verzoening als rituele gestalte van Gods vrije ruimte voor de zondige mensen die we zijn. De Kerk is geroepen die ruimte te bieden. Zo wordt de Kerk mogelijk tot ‘hut van verzoening’, zoals Rwanda die kende na de genocide van de jaren negentig. Na het uitspreken van schuld en vergeving, dronk men er samen met drie rietstengels bier uit eenzelfde kalebas. Mensen gunnen elkaar een nieuwe toekomst. Gods licht dat door de barsten binnendringt? Ik geloof het en ik denk dat de Kerk het kan opvangen om het helend effect ervan kracht bij te zetten.

Dat ligt niet voor de hand want je moet bedenken komt dat we door ons schuldig gedrag afbreuk hebben gedaan aan haar getuigenis. Met ons eigen falen komt namelijk ook het gezamenlijk getuigenis onder druk te staan. Mijn schuld is niet alleen een persoonlijke zaak, het weegt ook op de mede-christenen met wie ik verbonden ben in het commitment samen werkzaam teken van Gods liefde te zijn. Toch hoeft dat niet te betekenen dat de band voor goed beschadigd is. De Kerk inspireert zich aan het voorbeeld van de vader uit de parabel die uitkijkt naar de terugkomst van zijn jongste zoon om hem opnieuw ‘in ere te herstellen’. De zoon zegt: ‘Vader, ik heb gezondigd, ik ben niet meer waardig uw zoon te heten.’ Maar de vader instrueert zijn knechten: ‘haal het mooiste kleed, steek hem een ring aan de vinger, doe schoenen aan zijn voeten!’ En hij voegt eraan toe: ‘Laten we feesten want mijn zoon was dood en is weer levend geworden!’ (Lucas 15, 21-23) Het evangelie beschrijft deze ‘thuiskomst’ als een ritueel waardoor de ‘verloren zoon’ opnieuw opgenomen wordt in de liefde van zijn vader, die zich verheugt over diens ommekeer van een zelfbetrokken

leven naar een leven-in-relatie. De vader biedt de schuldige zoon opnieuw asiel aan, niet om hem op de schuld vast te spijkeren maar precies om hem ervan los te kunnen maken. Dat losmaken gebeurt niet door hem te straffen maar door hem opnieuw de eer te geven die hij misschien niet verdient, maar die hem vanwege de vader nog altijd geschonken wordt. Gratis.

Daarmee is de kern van het sacrament van de verzoening weergegeven. Zonder te oordelen biedt de kerk de zondaar asiel waardoor het mogelijk wordt schuld te belijden en in eer hersteld te worden, als mens en medemens, gelovige en mede-gelovige. Het ritueel opent de deur naar de toekomst, die door schuld werd dichtgegooid. Het opent eveneens de deur naar de gemeenschap waar ik thuishoor en waar er nog steeds een plek is voor mij, ook na een misstap. Het ritueel vertelt mij bovendien dat er ook voor mij een alternatief is, ja dat de eer die mij als mens toekomt mij uitnodigt mij actief op dat alternatief toe te leggen. De gemeenschap die mij opnieuw ontvangt in haar midden, engageert zich daarbij om mij de vruchtbare context te bieden waarin ik als 'nieuwe mens' groeien kan. Als de kerk mij Gods vergeving toespreekt dan is dat inderdaad de consequentie. Dat is natuurlijk heel wat anders dan het soort van biechtpraktijk waarbij mensen zich vernederd en veroordeeld voelen. Het was een van belangrijke beslissingen van de oud-katholieken in de jaren zeventig van de negentiende eeuw om de private biecht af te schaffen omdat het een soort van machtsinstrument geworden was. Het gevaar daartoe is blijkbaar nog altijd niet geweken getuige de uitspraak van Paus Franciscus 'dat de biechtstoel geen folterplaats is' (Evangelium Gaudium 44) Sinds de negentiende eeuw al zijn oud-katholieken op zoek gegaan naar rituelen van zondenbelijdenis, vergeving en verzoening waarbij het accent valt op het 'in eer herstellen' van de schuldige mens. Schuld moet namelijk wel erkend worden anders kan ook het eerherstel niet plaatsvinden en blijft een mens eenzaam opgesloten in de beklemming van het schuldgevoel. Je schuld uit te spreken tegenover een medemens en een mede-christen maakt een begin met het herstellen van de relatie met anderen die door de schuld beschadigd werd. Als om een biechtgesprek gaat met een priester is dat gegeven cruciaal. Het woord van vergeving dat mij door de priester, namens de hele gelovige gemeenschap, wordt toegesproken is de bevestiging van het herstel van die relatie. Het is geen machtswoord noch volgt er een of andere penitentie op. Het is integendeel verkondiging van de verzoening die mij wordt aangereikt. In de uitgestrekte armen van medemensen mag ik Gods eigen arm ontdekken die mij naar zich toetrekt om mij 'in ere te herstellen'. Daarom werkt het ritueel bevrijdend. Maar naast het ritueel van een biechtgesprek, kennen we ook gemeenschappelijke boetevieringen die in essentie dezelfde dynamiek hebben. Soms is er bij zo een gemeenschappelijke boeteviering ook de gelegenheid om in enkele woorden openlijk persoonlijk schuld te belijden. Het gezongen 'kyrie eleison' dat erop volgt scheidt een solidariteit die hartverwarmend is.

Oog hebben voor menselijk falen en schuld is een teken van realisme en hoeft dus niet te ontaarden in een pessimistisch mensbeeld dat slechts onmacht stimuleert. Precies daarvoor zijn verzoeningsrituelen belangrijk. Het ritueel zal de mens uit zijn en haar schuld op kunnen richten. Aan de uitgestoken hand van de Kerk, de medechristenen, word ik opnieuw opgetild tot de hoogte van mijn menselijke waardigheid. Mijn schaamte wordt van mij weggenomen. Daarom opent het voor mij de deur naar een toekomst waarin ik opnieuw kan proberen ernst te maken van mijn mogelijkheden om goed te doen. In de 'hut van verzoening' wordt mijn 'betere ik' tot leven gewekt. In Gods licht.